

15 Σεπτεμβρίου 2011

Αγιότης Μαρτυρουμένη

Ορθοδοξία / Θεολογία / Θρησκευτική Ζωή

Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Μεταλληνός, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών (+2019)

Η πρόσφατη αθρόα κατάταξη νέων Αγίων στο Αγιολόγιο της Ορθόδοξου Εκκλησίας τόσο στο κλίμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, όσο και στην Εκκλησία της Ρωσίας, προκάλεσε τις επόμενες σκέψεις πάνω σε μια ουσιώδη πτυχή της διαδικασίας της «αναγνωρίσεως» Αγίων στην ορθόδοξη παράδοση.

1. Η ορθοδοξοπατερική παράδοση αποδίδει τον χαρακτηρισμό του Αγίου στα πρόσωπα εκείνα, τα οποία έχουν φθάσει στη θ έ ω σ η και συνιστούν τους μάρτυρες της μέσα στην Ιστορία. Κατά τον άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό, τιμούμε τους Αγίους «ως ενωθέντας Θεώ κατά προαίρεσιν και τούτον δεξαμένους ένοικον και τη τούτου μεθέξει γεγονότας χάριτι, όπερ αυτός έστι φύσει». Άγιοι είναι «οι έμψυχοι ναοί του Θεού, τα έμψυχα του Θεού σκηνώματα», διότι «διά του νου τοις σώμασιν αυτών ενώκησεν ο Θεός».

Ένα από τα περισσότερο ανησυχητικά συμπτώματα της εποχής μας -καρπός της μακράς αλλοιώσεως των θεολογικών μας κριτηρίων- είναι η θεώρηση της σωτηρίας, και συνεπώς και της αγιότητας, σε πλαίσια ηθικά, στα όρια της ηθικής προσπάθειας και βελτιώσεως του ανθρώπου. Λόγω της βαθμιαίας επικρατήσεως ουμανιστικών και ηθικολογικών κριτηρίων νοείται και η θέωση ως ηθικό και όχι οντολογικό γεγονός, δηλαδή ως «κατά χάριν» αλλοίωση της φύσεως και σύνολης της υπάρξεως του ανθρώπου. Κατά την ορθόδοξη, όμως, παράδοση «η υπερώνυμος θέωσις» καθιστά τους μετέχοντας αυτής «ακτίστους, ανάρχους και απερίγραπτους [...], καίτοι διά την οικείαν φύσιν εξ ουκ όντων γεγονότας». Διά της θεώσεως, της εν χάρτιτι ενώσεως με τον Θεό, κατά τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, «όλος έν όλοις τοις αξίοις ο Θεός περιχωρεί, όλω δε όλοι περιχωρούσιν ολικώς οι Άγιοι τω Θεώ, όλον αντιλαβόντες εαυτών τον Θεόν». Η απώλεια, όμως, η αδρανοποίηση των ησυχαστικών κριτηρίων οδήγησε στην αντικατάσταση της πνευματικότητας με την ηθικολογία και της αγιότητας με την ουμανιστική αρεταλογία.

2. Έχει ήδη τεκμηριωμένα αποσαφηνισθεί, ότι στην ορθόδοξη παράδοση «η

αναγνώρισις των υπό του Θεού δεδοξασμένων προσώπων, των ευαρεστησάντων αυτώ και η κατάταξις αυτών εις τον χορόν των Αγίων εγένετο, γίνεται και οφείλει να γίνεται [...] υπό της γενικής εκκλησιαστικής συνειδήσεως ποιμένων τε και ποιμαιομένων άνευ άλλης πρωτοβουλίας και επισήμου επεμβάσεως της εκκλησιαστικής αρχής». Είναι, όμως, εξίσου γεγονός, ότι η αυθόρμητη και σύσσωμη αναγνώριση της αγιότητας δεν υπήρξε ποτέ αυθαίρετη, ούτε στηρίχθηκε στην καλή φήμη ή την ηθικότητα, αλλά σε απτά και αισθητά μαρτύρια, τεκμηριωμένα δηλαδή και άνωθεν προερχόμενα δείγματα της πραγματικότητας της θεώσεως. Ο μέγας θεολόγος των νεωτέρων χρόνων Ευγένιος Βούλγαρις (1716-1806) λέγει χαρακτηριστικά για την αναγνώριση των Αγίων: «Ευλογητός ο Θεός, ως ουκ αμάρτυρον επί γης αφήισι την αλήθειαν αυτού» (Πρβ. Πράξ. 14, 17). Τόσο δε ο Βούλγαρις, όσο και άλλοι πριν από αυτόν θεολόγοι της Εκκλησίας μας, προκειμένου περί της αναγνωρίσεως Αγίων επικαλούνται τον λόγο του Απ. Παύλου: «ου γαρ ο εαυτόν συνιστών εκείνος έστιν δόκιμος, αλλ' ον ο Κύριος συνίστησι» (Β' Κορ. 10,18). Σύμφωνα με τη μακραίωνη εκκλησιαστική πράξη, οι Άγιοι δεν αναγνωρίζονται με ηθικολογικά, κοινωνικά και ενδοκοσμικά κριτήρια, αλλά κατόπιν της φανερώσεως της αγιότητάς τους από τον ίδιο τον Θεό, με σημεία αδιαμφισβήτητα, που αντέχουν σε κάθε κριτική και αποσειούν κάθε αμφιβολία.

Ο καθηγητής Αμίλκας Αλιβιζάτος σε ειδική μελέτη του έχει συνοψίσει τις καθιερωμένες στην πράξη της Ορθόδοξης Εκκλησίας προϋποθέσεις αναγνωρίσεως των Αγίων, οι οποίες είναι: α) Η ιδιότητα του μέλους της Εκκλησίας («διά του αγίου βαπτίσματος»), β) το μαρτύριον υπέρ της χριστιανικής πίστεως, γ) ο άγιος κατά πάντα βίος, δ) «εξεχουσαι όλως υπηρεσίαι προς την χριστιανικήν θρησκείαν και την Εκκλησίαν» (π.χ, ο Μ, Κωνσταντίνος) και ε) «η μαρτυρία διενεργηθέντων και διενεργουμένων θαυμάτων υπό του Θεού τη μεσιτεία του αγίου προσώπου, είτε εν ζωή, είτε μετά θάνατον». Οι θέσεις αυτές επαναλαμβάνονται στο σκεπτικό όλων των περιπτώσεων αναγνωρίσεως Αγίων στις τελευταίες δεκαετίες.

Ήδη, όμως, ο Ευγένιος Βούλγαρις έθεσε το ζήτημα, αν τα κριτήρια παλαιότερων εποχών είναι δυνατόν να εφαρμόζονται αμετάβλητα στους νεωτέρους χρόνους. Αλλά σ' αυτό θα επανέλθουμε. Εδώ πρέπει να παρατηρηθεί, ότι πέρα από την περίπτωση του όντως «υπέρ Χριστού» μαρτυρίου, το οποίο συνιστά καθ' αυτό φανέρωση της θεώσεως, «ο άγιος κατά πάντα βίος» ως στοιχείο αγιότητας μπορεί να τεκμηριωθεί μόνο με τη μαρτυρία εκείνων, οι οποίοι ευρίσκονται στην κατάσταση αγιοπνευματικού φωτισμού, διότι «ο πνευματικός ανακρίνει τα πάντα, αυτός δε υπ' ουδενός ανακρίνεται» (Α' Κορ, 2,14). Οι «πνευματικοί», οι έχοντες δηλαδή τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος, έχουν τη δύναμη να διακρίνουν τους πνευματοφόρους και συνεπώς να διαπιστώσουν την αγιότητα της καρδιάς, και δεν αρκεί γι' αυτό η απλή εξωτερική εκτίμηση ή η λαϊκή, με τη σύγχρονη αντίληψη,

ετυμηγορία.

Το περισσότερο, όμως, αδύνατο, αλλά συνάμα και επικίνδυνο, κριτήριο στην αναγνώριση της αγιότητας είναι οι «εξέχουσες υπηρεσίες» προς την Εκκλησία, το οποίο είναι δυνατόν, ερμηνευόμενο κατάλληλα, να χρησιμοποιηθεί για την εξυπηρέτηση οποιωνδήποτε σκοπιμοτήτων. Η επιμονή της Ελλαδικής και Κυπριακής Εκκλησίας να κάνουν σαφή διάκριση μεταξύ Μαρτύρων της Πίστεως και Εθνομαρτύρων είναι επιβεβαίωση των υπερβολών ή και καταχρήσεων, στις οποίες μπορεί να οδηγήσει η εφαρμογή αυτού του κριτηρίου, υπερτονιζομένου μάλιστα εις βάρος των άλλων.

3. Αγιοπατερική. συνεχής και αμετάβλητη, συνείδηση είναι, ότι η αγιότητα αναγνωρίζεται με βάση τη φανέρωσή της από τον ίδιο τον Θεό, μέσω της διενεργείας (αυθεντικών) θαυμάτων. Αυτό το κριτήριο είναι εκκλησιαστικά το ασφαλέστερο και επικρατέστερο στον χώρο της ορθόδοξης Αγιολογίας. Ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Νεκτάριος (1660-1669) παραδίδει συνοπτικά τη σχετική εκκλησιαστική εμπειρία. «Τρία θεωρούνται -γράφει- μαρτυρούντα την αληθή (υπογράμμιση δική μας) εν ανθρώποις αγιότητα· πρώτον ορθοδοξία άμωμος· αρετών κατόρθωσις απασών, εν αις έπεται η περί την πίστιν μέχρις αίματος προς την αμαρτίαν αντικατάστασις και, τέλος, η παρά Θεού επίδειξις σημείων υπερφυών και θαυμάτων. Το πρώτον έστι και εις σωτηρίαν αναγκαιότατον. Το δεύτερον εις αγιωσύνης χαρακτήρα. Αλλά και το τρίτον αναγκαιότατον και αυτόν εις απόδειξιν». Το κείμενο αυτό, γραμμένο μετά από δεδομένη δυτική πρόκληση και διεπόμενο από τη σαφή βούληση να διασταλεί η ορθόδοξη πράξη από τη δυτική παραχάραξη, είναι σημαντικότερο για τη θεολογική πληρότητα και σαφήνειά του. Διαφοροποιεί αφ' ενός την αληθή από την υποτιθεμένη («σεσοφισμένη», πρβ. Β' Πέτρου 1,16) αγιότητα και αφ' ετέρου εντοπίζει την πιστοποίηση της αγιότητας στη θεία και όχι στην ανθρώπινη πλευρά.

Προϋποθέτοντας τη διατύπωση αυτή του Πατριάρχου Νεκταρίου, επανέρχεται στο θέμα ο άγιος Νικόδημος Αγιορείτης (1749-1809), δίδοντας κατά τη γνώμη μας την τελική διατύπωση της εκκλησιαστικής πράξεως στο Νέον Μαρτυρολόγιόν του. «Είναι γνώμη -γράφει- των διδασκάλων της Εκκλησίας μας, ότι των μεν Οσίων τα λείψανα δεν προσκυνούνται ως άγια. αν ο Θεός δεν αποδείξη δι' αυτών θαύματα, ή το ολιγώτερον τα τίμηση διά της ευωδίας με το να μην είναι αποδεδειγμένα εις τους ανθρώπους η εν κρύπτω πίστις και αγάπη αυτών εις τον Θεόν». Είναι η τοποθέτηση τού Αγίου στο παραπάνω κριτήριο του «αγίου κατά πάντα βίου». Συνεχίζει όμως: «Των δε Μαρτύρων τα λείψανα προσκυνούνται ως άγια και χωρίς θαυμάτων και ευωδίας με το να γίνεται φανερά εις όλους διά της εμπράκτου αποδείξεως του μαρτυρίου ή εις Θεόν τελεία πίστις και τελεία αγάπη αυτών· των

οποίων τούτων προηγουμένως, και φανερώς ευρισκομένων εις τους Μάρτυρας, ως παρακολουθήματα είναι πλέον τα θαύματα, και σχεδόν λογίζονται, όσον εις απόδειξιν, περιττά». Δεν παύουν, δηλαδή, τα θαύματα να θεωρούνται άμεσα συνδεδεμένα με την αγιότητα, μολονότι στην περίπτωση της τιμής των Μαρτύρων δεν έχουν πρωταρχική αποδεικτική σημασία («σχεδόν περιττά»), αφού το μαρτύριο καθ' αυτό συνιστά βεβαίωση του γεγονότος της θεώσεως. Άλλωστε, τα αληθή λείψανα των όντως Αγίων συνιστούν μόνιμο θαύμα, με την υπέρβαση της φυσικής φθοράς και την αναστολή της φυσικής διαλύσεως του κυτταρικού συστήματος.

4. Η πράξη και έξαρση της «παρά Θεού δόξης» στη φανέρωση της αγιότητας, συνιστά συνεχή παράδοση της Εκκλησίας μας, εκφραζόμενη διαχρονικά στη θεολογική της γραμματεία. Θα περιορισθούμε σε χαρακτηριστικά δείγματα:

α) Ο ιστορικός Σωκράτης (5ος αι.), αναφερόμενος στην αγιότητα του Τριμυθούντος Σπυρίδωνος, παρατηρεί: «...Ού την αρετήν επιδείξει, την έτι κρατούσαν περί αυτού φήμην αρκείν ηγούμαι, την δε δι' αυτού συν θεία ροπή γενομένην, τα μεν πλείστα, ως γε εικός, οι επιχώριοι ίσασιν». Αλλά και για τον άγιο Δονάτο της Ευροίας Ηπείρου γράφει: «...ω δη πολλά τε και άλλα τεθαυματοργήσθαι μαρτυρούσιν οι επιχώριοι».

β) Η πράξη αυτή, που ισχυροποιείται ακόμη περισσότερο στα χρόνια της Εικονομαχίας, συνεχίζεται στους μεταγενέστερους αιώνες. Έτσι, στην περίπτωση του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, η εις Άγιον αναγνώρισή του δεν περιορίζεται στη θαυμαστή θεολογική προσφορά του ή στην ασκητική βιοτή του, αλλά συγκεκριμένα στα θαύματά του. Σημειώνει ο μαθητής και βιογράφος του Φιλόθεος Κόκκινος (*Οικουμενικός Πατριάρχης, 1354/55,1364/70*): «...Και στέργω και τιμώ τούτον ως άγιον από των θαυμάτων αυτού, α μετά την ενθέδε προς Θεόν εκδημίαν ειργάσατο, ιαμάτων πηγήν τον ίδιον αναδείξας τάφον».

γ) Αλλά και μετά την Άλωση συνεχίζεται η ίδια στάση. Παρατηρείται δε επίταση της εμφάσεως στο κριτήριο των θαυμάτων. Έτσι, στην περίπτωση της αγίας Φιλοθέης της Αθηναίας, η πατριαρχική πράξη αναγνώρισεως της εκκλησιαστικής τιμής της σημειώνει: «Επειδή της ημών μετριότητος συνοδικώς προκαθημένης εδηλώθη ασφαλώς, ότι το θειότατον σώμα της οσιωτάτης Φιλοθέης [...] ευωδίας πεπληρωμένον εστί και μύρον διηνεκώς εκχείται, αλλά και τοις προσιούσιν ασθενέσι τε και δεομένοις θεραπείας την ίσιν δίδωσιν [...], εδοξεν ημίν...». Για τον άγιο Γεράσιμο Κεφαλληνίας, η πατριαρχική πράξη παρατηρεί: «...Και εν τοις καθ' ημάς χρόνοις ευδόκησεν ο Θεός, οσίως και θεαρέστως βίωσαντα τον [...] θείον Γεράσιμον, τύπον γενέσθαι του κατά Χριστόν πολιτεύματος και θείας αρετής χαρακτήρα, ούπερ αι έν βίω αρεταί τε και κατορθώματα, ου μόνον υπ' ανθρώπων θαυμάζονται και πανταχού κηρύττονται παρά των ειδότων, αλλά και υπό Θεού

πολλώ μάλλον επιβεβαιούνται και επισφραγίζονται καθ' εκάστην τοις θαύμασιν, όσα εις ωφέλειαν των δεομένων και καταφυγόντων εις το θείον αυτού τέμενος η μεγαλόδωρος του αγαθαρχικού Πνεύματος απεργάζεται χάρις...». Το ίδιο ίσχυσε και στην περίπτωση του αγίου Διονυσίου Ζακύνθου.

δ) Για να έλθουμε δε στην εποχή μας, στην πατριαρχική πράξη ανακηρύξεως του αγίου Νεκταρίου Αιγίνης, δηλώνεται μεταξύ των άλλων: «...και ζων δε και μετά θάνατον του χαρίσματος της των θαυμάτων ενεργείας παρά Θεού αξιωθείς...». Και: «...υπ' όψιν λαβόντες τον άγιον βίον και την αγίαν τελευτήν του Οσίου τούτου ανδρός. άμα δε και τα δι' αυτού ενεργηθέντα και νυν δ' έτι ενεργούμενα θαύματα». Για τον όσιο Ευγένιο τον Αιτωλό (1982), η πατριαρχική πράξη αιτιολογεί ως έξης την απόφασή της: «...πολλά δείγματα οσιότητος παρασχών» και «επιδόντες προς την οσίαν και θεάρεστον βιοτήν και πολιτείαν και τας εξαιρέτους υπηρεσίας αυτού προς την Μητέρα Εκκλησίαν και την Ορθοδοξίαν». Είναι μία από τις λίγες περιπτώσεις, στις οποίες ο λόγος δεν είναι περί θαυμάτων, αλλά περί των υπηρεσιών προς την Εκκλησία. Βέβαια, το περιεχόμενο αυτών των υπηρεσιών πρέπει να σχετίζεται με την παρατήρηση του ιδίου κειμένου: «συντελέσας τα μάλιστα εν τη αναδείξει πολλών νεομαρτύρων». Πολύ όμως περισσότερο από τις αποδείξεις των «επιστημόνων», τις οποίες επικαλείται η εξ Ελλάδος «γνωμοδότησις», ισχύει, πιστεύουμε, η μαρτυρία του μοναχού και μαθητού εν ασκήσει του Οσίου Αναστασίου Γορδίου: «εγώ δε και προορατικού τούτον ισχυρισάιμην αν μετέχειν χαρίσματος», η οποία όμως παραδόξως απουσιάζει από το πατριαρχικό κείμενο.

Η ίδια έμφαση δίνεται στα θαύματα και στην περίπτωση του αγίου Παναγή (Μπασιά) , του αγίου Ευσταθίου Θεσσαλονίκης, αλλά και του αγίου Μαξίμου του Γραικού, για τον οποίο το σχετικό έγγραφο - πρόταση του μακαριστού Άρτης Ιγνατίου προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος σημειώνει: «ανεδείχθη ομολογητής και εδοξάσθη εν θαύμασιν».

5. Το κριτήριο τής παροχής «εξεχουσών υπηρεσιών» προς την Εκκλησία δεν απομονώνεται ποτέ στην εκκλησιαστική πράξη. Αυτό αποδεικνύει το ασίγητο στόμα της εκκλησιαστικής συνειδήσεως, η ορθόδοξη Λατρεία. Αντίθετα, και στην περίπτωση αυτή η εκκλησιαστική συνείδηση δεν παύει να αναζητεί την άνωθεν επιβεβαίωση της αγιότητας του συγκεκριμένου προσώπου. Η χαρακτηριστικότερη παρόμοια περίπτωση είναι ο Μ. Κωνσταντίνος. Σύμφωνα με την υμνογραφία της εορτής του, εκείνο που ουσιαστικά βάρυνε την κατάταξή του μεταξύ των Αγίων είναι η θεοπτική του εμπειρία (το όραμα του σταυρού), η οποία δήλωνε την εκ μέρους του Θεού εκλογή του: «τύπον σταυρού εν ούρανώ κατοπτεύσας..., όθεν δεξάμενος την γνώσιν του Πνεύματος». Και «ως ο Παύλος την κλήσιν ουκ εξ

ανθρώπων δεξάμενος». Παράλληλα δε προβάλλονται και τα απτά τεκμήρια της αγιότητός του: «ου η λάρναξ ιάσεις βρύει».

Ανάλογα ισχύουν και για την αγία Θεοδώρα, σύζυγο του αυτοκράτορος Θεοφίλου, της οποίας το άφθαρτο Ιερό λείψανο είναι τεθησαυρισμένο στον μητροπολιτικό Ναό τής Κερκύρας. Η ένταξή της στον χορό των Αγίων δεν στηρίζεται μόνο στη σημαντική φιλορθόδοξη ενέργειά της του 843, ούτε στα οσιακά τέλη της, αλλά και στην ενοικούσα στο ιερό λείψανό της χάρη, φανέρωση της οποίας είναι η αφθαρσία και τα θαύματά του: «η θήκη, θεόστεπτε, των σων αγίων λειψάνων, πλήρης ούσα χάριτος, καταφλέγει δαίμονας», σημειώνεται στην ακολουθία της.

Είναι δε αξιοπρόσεκτο ότι η πίστη στη φανέρωση της αγιότητας μέσω των θαυμάτων έχει αναπτύξει ιστορικά μια σθεναρά δυναμική στον χώρο της λαϊκής θρησκευτικότητας, η οποία, ως γνωστόν, διασώζει αποτυπωμένα στην ιστορική της μνήμη, αλλά και στις πρακτικές της, πολλά ησυχαστικά στοιχεία. Είναι, έτσι, ευρύτατα διαδεδομένη στον ορθόδοξο λαό η πίστη, ότι «ο Άγιος, αν δεν θαυματουργήσει, δεν δοξολογείται». Πρόκειται για παροιμία, η οποία σε διάφορες παραλλαγές απαντά -τόσο στην κυριολεκτική όσο και στη μεταφορική της σημασία - όχι μόνο στον ελληνικό, αλλά και στους άλλους ορθοδόξους λαούς, όπως ακόμη και στη Δύση, κάτι που βεβαιώνει την αρχαιότητα αυτής της πεποιθήσεως και το βαθύρριζό της.

6. Συμπερασματικά, θα παρατηρήσουμε ότι η αισθητή αλλοίωση των εκκλησιαστικών κριτηρίων στους τελευταίους αιώνες, λόγω των συνεχών και ισχυρών έξωθεν επιρροών, δικαιώνει τη στάση του Ιεροσολύμων Νεκταρίου στο θέμα της αναγνωρίσεως της αγιότητας. Η θεολογική δε τοποθέτησή του βρίσκει και την απόλυτη κατάφαση του μεγάλου Ευγενίου Βουλγάρεως. Απαραίτητη προϋπόθεση για την παραδοχή της αγιότητας θεωρούν και οι δύο τα θαύματα, «την των σημείων επίδειξιν», εξηγούν δε τον λόγο: «Καίτοι τοις πάλαι, ειλικρινέστερον κατά Θεόν πολιτευόμενοι, ου πάνυ τούτο αντεξητάζετο, αλλά τοις καθ' ημάς χρόνοις της πονηρίας, ήδη και τα θαύματα παραπλαττούσης και τας αρετάς τη υποκρίσει μάλλον κιβδηλευούσης, και λίαν θηρεύομέν τε και απαιτούμεν και εις κρίσιν καλούμεν». Με βάση δε αυτή την προϋπόθεση -κυρίως- τόσο ο Πατριάρχης Νεκτάριος, όσο και ο Βούλγαρις, απορρίπτουν τα δυτικά λείψανα, αρνούμενοι συνάμα την ύπαρξη αληθινής αγιότητας στη Δύση μετά το σχίσμα. Αυτό, όμως, τί άλλο σημαίνει παρά άρνηση της δυνατότητας υπάρξεως αγιότητας εκεί, όπου χάνονται τα ορθά κριτήρια της, ο αγιοπνευματικός φωτισμός και η θέωση;

πηγή: π. Γεωργίου Α. Μεταλληνού, Ομοτ. Καθηγητού Παν/μίου Αθηνών, «Αγιότητα, ένα λησμονημένο όραμα». -Αφιέρωμα, εκδ. Ακρίτας, σ.45-53

<http://bit.ly/13dum7k>